

REPERE BIBLIOGRAFICE

OMAGIU ACADEMICIANULUI E. MOUTSOPOULOS

Din activitatea plurivalentă a filosofului omagiat menționăm: filosofia kairicității (căreia i-a făcut un loc în filosofia contemporană), axiologia, ontologia, francofonia (aplicată în cadrul Ligii Franco-Elene), estetica, filosofia artei, pictura, filosofia muzicii, compoziția muzicală, filosofia spațiului cosmic (pentru care a creat Societatea Internațională Cosmos & Philosophy), filosofia neoelenă (pentru care a creat Fundația de Cercetare și Editare a Filosofiei Neoelene *Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*), filosofia culturii grecești (în vederea căreia a creat Societatea Elenă de Studii Filosofice), istoria filosofiei (în cadrul Centrului Internațional de Studii Platonice și Aristotelice). Micul nostru omagiu constă din evidențierea ideilor ultimei sale cărți asupra unei teme care străbate întreaga sa operă, și anume conștiința. Omagiul colegilor și foștilor studenți constă dintr-un volum de studii, din care vom prezenta unele idei.

E. Moutsopoulos, *La conscience intentionnée*, Académie d'Athènes, Centre de Recherche sur la Philosophie Grecque, 2016, 106 p.

Ultima carte a academicianului E. Moutsopoulos tratează intenționalitatea conștiinței, raportată la preocupările sale mai vechi, de a constitui o disciplină a *kairicității* (despre care cititorul român a luat deja cunoștință, prin *Kairicitate și libertate*, 2011, în versiunea românească a subsemnatei). Dacă ne raportăm la conștiință, trebuie să pornim de la creierul uman, care reglează atât viața vegetativă, cât și activitatea conștientă, intelectuală și morală, pe care o regizează constant. În totalitatea sa, el este „pilotul organismului uman și prezidează structurarea și funcționarea activității fiziologice a corpului, dominând senzația, apetitia, voliția, intelcția și, în general, comportamentul creator, într-un cuvânt, praxisul” (p. 11). Dar odată cu producerea unui accident neprevăzut, această mașinărie bine concepută se dezintegrează; posibilitate care trebuie avută în vedere în orice manifestare a praxisului, chiar dacă ea nu este explorată expres în această lucrare, în care se dă prioritate stării normale a conștiinței, cu dinamica ei, ce întreține energia persoanei umane.

În vederea realizării dinamicii conștiinței, termenul de intenție rațională poate da o imagine asupra structurării intenționale, născută din necesitatea ca orice plan de acțiune să țină seama de eventualele evenimente imprevizibile, ca și de mijloacele de a le face față eficient, spre a atinge scopul proiectat; scop considerat ca realizare a unei valori trăite universal, care este avută în vedere odată cu începerea acțiunii. O serie de astfel de etape califică o acțiune întreprinsă conștient, urmărind reguli generale, dar luând în calcul totodată și variații posibile (p. 18).

Făcând o analiză a intenției, se observă că ea se prezintă fie sub aspect pozitiv, fie negativ, în funcție de care ea primește aprobarea (de raționalitate) sau respingerea. Calificată drept pozitivă, o intenție este încurajată să se dezvolte în favoarea subiectului intenționat. Această atitudine constituie un proces normal, ale cărui etape succesive tind către apropierea unui scop determinat anterior, care ar putea fi atins după un plan de acțiune, rezultat dintr-o deliberare fructuoasă. *Mai întâi*, despre conștiința intenționată nu se poate spune că ar fi *in sine*, din momentul în care ea se îndreaptă către obiectivele sale, situate în afara sa, cu toate că ea nu încetează să fie autonomă, datorită activității sale deliberative. *În al doilea rând*, datorită acestei activități, ea își păstrează integritatea. *În al treilea rând*, atingându-și obiectivele, ea se contopește cu ele; dar bucurându-se de succes, ea își realizează aspirațiile inițiale și astfel se simte satisfăcută cu totul. Tot satisfăcută se simțea și conștiința de sine hegeliană, în ale cărei fluctuații se regăsește, în parte, conștiința intenționată (p. 29); ceea ce aduce ea în plus față de gândirea modernă sunt etapele de deliberare și punere în aplicare.

Ca urmare a perturbărilor susceptibile de a o afecta, ca și în virtutea eforturilor continue pe care le face, conștiința eului se îmbogățește, se organizează și se structurează întărindu-se. Astfel ea ajunge să își propună intenții printr-un proces neîntrerupt, pentru că intenția *în potență* este inseparabilă de intenția *în act*, care depinde, în principal, de voință. Acțiunea voluntară este continuarea acțiunii proiectate, după cum a fost concepută intențional, plecând de la o dorință, care este obiectivată ca valoare și se extinde universal (p. 36). În calitate de facultate activă, creatoare de intenții, conștiința incită la întreprinderea de acțiuni ofensive sau defensive, conform naturii obiectivului lor. În timp ce intențiile ofensive sunt caracterizate prin agresivitate, pentru că urmăresc un privilegiu, intențiile defensive ar putea fi calificate drept protective, pentru că urmăresc protejarea individului, prin mobilizarea sa contra amenințărilor venite de la pericolele fictive sau reale.

Odată cu îndreptarea către intențiile mobilizatoare, noi alegem totodată momentele oportune, spre a ajunge la maximum existențial trăit; făcând această selecție, noi ne situăm în domeniul *kairicității*. Ea este concepută ca definind nu numai aceste momente oportune în general, ci și ocazia unică în interiorul fiecărui caz particular. De acest gen este și efortul metodologic făcut în vederea atingerii corectitudinii, prin eliminarea ipotezelor care întrețin, într-o primă fază, o stare de nebulozitate. Discernând ipotezele se poate dintinde o kairicitate subiectivă și o kairicitate obiectivă. Prima este motivată de intenționalitate, și caracterizează puterea conștiinței intenționate de a proiecta realitatea și de a se proiecta asupra realității. Cea de-a doua este aceeași realitate, care conține și promovează ocazii propice, pe care conștiința este chemată să le sesizeze prompt, cu riscul de a le rata pe măsură ce întârzie. Ea este susținută de intenționalitate, cu ajutorul căreia se alege ocazia ce convine cel mai bine proiectului (p. 47). În timp ce kairicitatea obiectivă se desfășoară cu viteză constantă, prin momente succesive, fie regulate, fie neregulate, kairicitatea subiectivă întinde spre un titlu provizoriu sau durabil pentru a capta momentele, pentru a și le apropria și a le pune în valoare în vederea utilizării, spre a atinge un obiectiv determinat anterior. Ea procedează prin salturi neregulate, care deservesc o activitate intenționată. Aceste diferențe nu afectează totuși substanța paralelismului dintre ele, care este temporală. Temporalitatea, care constituie substratul kairicității, se reflectă asupra conștiinței și invers, drept care, kairicitatea poate fi caracterizată ca „temporalitate umanizată” (p. 50).

Ca producătoare de intenții, conștiința rămâne, prin acțiunea sa, deschisă față de lume. Ea își creează propriul univers, prin intermediul creațiilor sale; prin ele, ea își transcende legile, urmărind totodată să se conformeze legii morale, pentru a ajunge să exprime existența în modul „cel mai autentic posibil”, prin care să se ajungă la un nivel de satisfacție și de bunăstare dintre cele mai elevate. În calitate de conștiință intenționată, ea funcționează ca un „ghid de înțelepciune pentru existență”, orientată de acum înainte către moderație și onestitate, de unde decurge seninătatea sa pe parcursul desfășurării acțiunii (p. 56).

Alături de aceste intenții pe deplin conștiente, care vizează atingerea unui obiectiv precis, ce presupune dezvoltarea unui efort, plecând de la care se întărește conștiința eului, se pot distinge și intenții subconștiente, datorate reflexelor care vizează păstrarea echilibrului organismului. Autorul a dat întâietate conștiinței intenționate, care se mobilizează pentru a răspunde dorințelor existenței, pe care o exprimă și cu care colaborează. Rolul său intențional specific îi permite fixarea de obiective, care se diversifică în expansive și defensive. Pentru a le realiza, ea apelează la valorile obiectivate, plecând de la dorințe sau temeri, care îi servesc drept motivații. Urmează etapele succesive ale elaborării intențiilor, între care cea mai importantă este deliberarea, pe parcursul căreia sunt evaluate toate eventualitățile de reușită sau de eșec ale acțiunii proiectate, înainte ca prin voință să se obțină decizia favorabilă. Pe parcursul acestor operații intervine factorul kairicității, prin ocaziile cele mai favorabile ale acționării, dat fiind că ele se prezintă ca minimale și optimale. Conștiința intenționată se află la originea tuturor acestora și califică ansamblul comportamentului uman, referitor la cunoaștere, creație și drepturi față de alții și față de sine, unde cel mai important dintre drepturi este considerat întreținerea și cultivarea de sine fără încetare (p. 103-104).

Specific conștiinței intenționate este parcurgerea dialecticii categoriilor kairice; în paralel cu ele funcționează dialectica categoriilor spațio-kairice ale lui *încă-nu-aici* și ale lui *niciodată mai mult nicăieri*, care le completează pe primele și formează împreună cu ele un factor unificator, care determină dinamica istorică și despre care se spune că „modulează destinul societăților”. O conștiință

istorică este în principiu orientată intențional, în sensul că „ea invocă direct categoria kairicității și se consumă în trăirile sale, în timp ce obiectivele sale sunt atinse și savurate”. Aceste considerații pot fi prelungite în direcția noțiunii de eveniment istoric. Consumarea conștiinței și actualizarea kairică a viitorului în prezent sub forma evenimentului istoric se prezintă ca două părți constitutive ale aceleiași realități sau ca cele două procese esențiale, ce compun coordonatele pe care evoluează curba evoluției istorice într-un sector dat; astfel încât s-ar putea invoca o „matematizare a istoriei”, sub aspectul axiologic al complexului funcțional pe care îl formează evenimentul istoric în raport cu intenționalitatea conștiinței, atât a agentului cât și a istoricului (p. 92-93).

Din susținerea evenimentului istoric de către conștiința intenționată se poate conchide, în primul rând, că ideea de intenționalitate, aplicată istoriei, este legată mai ales de ideea de restructurare a cadrului temporal al devenirii istorice, supus formelor organizate, pe care îl face conceptibil de către conștiințele evaluatoare; în al doilea rând, acest proces este valabil nu numai la nivelul creației istorice, ci și la nivelul istoriografiei, în măsura în care ea țintește spre interpretarea autentică a evenimentelor istorice. Totodată, acest proces țintește spre alcătuirea unei metodologii particulare, orientată către formularea unei interpretări totalizante care, la rândul său, se atașează umanului ca valoare în sine; în al treilea rând, substituirea sistemului de categorii temporale clasice de *înainte*, *în timpul* și *după*, prin sistemul de categorii kairice (care presupun dinamica conștiinței și fac dovada intenționalității sale, după cum a fost definită inițial), deschide calea către o extindere și îmbogățire a perspectivelor axiologice ale concepțiilor tradiționale asupra istoriei (p. 96).

*

* *

Evanghélós Moutsopoulos, *Aspects de sa philosophie. Aspects of his Philosophy*, Sous la direction de Athanasia Glycofrydi-Leontsini, Paris, l'Harmattan, 2015, 151 p.

În cadrul celui de-al XXIII-lea Congres Mondial de Filosofie, organizat la Atena de către FISP și Societatea Greacă de Filosofie, între 4-10 august 2013, a avut loc o masă-rotundă, cu titlul *Polivalența filosofiei lui E. Moutsopoulos*, ținută de colegi și foști studenți ai profesorului academician, pentru a-și exprima stima și recunoștința față de contribuțiile importante aduse la promovarea studiilor de filosofie în Grecia și peste hotarele ei.

Iată cum s-au exprimat participanții la această masă-rotundă. Aikaterini Dodou (Thessaloniki) în „The Polyvalent Philosophical Contribution of Evangelhos Moutsopoulos” a evidențiat îmbogățirea vocabularului filosofic cu termenul „filosofie a kairicității”. Demetra Sfendoni-Mentzou (Thessaloniki) în prezentarea „Evangelhos Moutsopoulos’ Philosophy an Overall Appreciation” a abordat conștiința umană și prezența sa în lume, precum și rolul ei în constituirea kairosului și în alte domenii de interes ale filosofului. Athanasia Glycofrydi-Leontsini (Athena), în „Evangelhos Moutsopoulos’ Contribution to Neohellenic Philosophy” a analizat activitatea începută în anul 1965 cu publicarea unui *Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*, care a inclus texte filosofice grecești, publicate sau nepublicate anterior, din secolul al XIV-lea până în secolul al XIX-lea. Chaterine Lion (Toulouse), în „Interprétation du Kairos d’après E. Moutsopoulos” s-a concentrat, ca multe dintre textele culegerii, asupra lucrării „Kairicité et liberté”, examinând diversele manifestări ale kairosului în raport cu existența. Dukas Kapantais (Athena) în studiul „Future Events as Causes of Actual Events; Kairos and Present Action” trasează un profil al kairicității, a cărei utilitate se extinde atât asupra supoziției potrivite, statisticii, aprecierii subiective a viitorului și judecății probabiliste, cât și asupra cunoașterii viitorului. Golfo Maggini (Ioannina), în „Evangelhos Moutsopoulos et la phénoménologie des valeurs” susține că dinamica conștiinței, respectiv starea de plenitudine intențională sau „fructificarea” sa, este atinsă printr-un act de valorificare. Niki-Chara Banacou-Karagouni (Athena) în studiul „La contribution de E. Moutsopoulos à l’évolution de l’esthétique” a analizat activitatea celui

omagiat în deceniul dintre ani '60-'70 ai secolului trecut, al cărui ax central este activitatea conștiinței în ansamblul ei. Apostolos N. Stavelas (Athena) în „The Philosopher-Musician: The Case of the Evangelos Moutsopoulos” apreciază că în cazul de față este vorba despre o sinteză între aprecierea estetică a muzicii, evaluarea filosofică a performanței sale lingvistice și semantica ființei. Eleni Leontsini (Ioannina) în „Philosophy and Its History: Evangelos Moutsopoulos as a Historian of Philosophy” și-a propus să evidențieze faptul că în calitatea menționată s-a ocupat de o știință meta-istorică, abordată în cadrul filosofiei sistematice și al interogațiilor filosofice contemporane. Panagiotis N. Pantazakos (Athena) în studiul „From *Mythos* to *Logos*: The Pre-Socratic Philosophy According to Evangelos Moutsopoulos” susține că rațiunea și credința, Dionysus și Apollo sunt ideile care au influențat cel mai mult creația greacă în toate aspectele sale. Maria Protopapas-Marneli (Athena) în „Les *Philosophies de la Mer Égée*, selon E. Moutsopoulos” a urmărit dezvoltarea filosofiei egeice până în momentul interacțiunii sale cu gândirea occidentală, pe care a reușit să o influențeze. Triantafyllos Batargias (Athena) în intervenția „Philosophy of Music in Ancient Tragedy According to E. Moutsopoulos” susține că *logosul*, ca factor organizatoric, reglementează entuziasmul muzical, care altfel ar fi necontrolat; astfel, muzica ajunge să joace rolul de criteriu al întemeierii comportamentului uman. Giorgia Apostolopoulou (Ioannina) în „The Reconstruction of Kant's Aesthetics in Evangelos Moutsopoulos' Philosophy” argumentează că din Estetica transcendentă, Moutsopoulos a reținut problematica spațiului și timpului ca teme ale spiritului uman, care sunt însă detașate de transcendentalismul kantian. Cât despre temele frumosului în natură și artă, acestea au fost integrate în filosofia sa a kairicității. Yannis Prelourentzos (Ioannina) în „La présence de Bergson dans l'œuvre d'Evangelos Moutsopoulos” evidențiază ascendentul kairic în opera filosofului francez, în raport cu timpul. Eustratia Ampatzi (Athena) în prezentarea „E. Moutsopoulos, Philosophy's Thucydides: Some Structural and Stylistic Parallels” evidențiază elemente de limbaj, semnificație, structură, care dau posibilitatea stabilirii unui paralelism de stil și structură a limbajului la cei doi filosofi.

Rodica Croitoru

Viorel Cernica, *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, Editura Institutul European, Iași, 2013, 432 pp.

Cum anume poate deveni *judecata* o problemă de prim rang pentru fenomenologie? În ce anume constă importanța ei pentru lumea vieții în neconținutele ei variații? De ce gândirea științifică și îndeosebi cea filosofică a căpătat preeminență față de actualitățile și potențialitățile omenești și cum a reușit ea, în fapt, să se detașeze de valabilitățile lumii vieții cărora îi aparține alături de interesele practice? Există într-adevăr o „dictatură a judicativului”? Care este semnificația mai adâncă a acestei dominații și în ce fel conduce ea către o determinație metafizică a omului? Ce trebuie să numim „evenimentul autonomizării gândirii”? Ce înseamnă, până la urmă, gândirea formal-constrângătoare și dominația faptului de a gândi formal asupra însăși gândirii, rostirii și fapturii, socotite în întregul lor (nereduse la aspectul lor pur formal)? Cum putem repera formele sau funcțiile care fac posibil un topos dincolo de „autonomia formală a gândirii”? Și de ce oare ar trebui să reevaluăm „autonomizarea” (și automatizarea) gândirii?

În marginea acestor interogații, lucrarea *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*¹ vine spre a clarifica cum anume forma anticipativă originară în cunoașterea lucrurilor (și chiar în cunoașterea de sine), sau intenționalitatea constitutivă oricărei cunoaștințe, este de natura judicativă; este, mai bine spus, însăși judecata în structura sa (formală): S – P (p. 13). De inspirație fenomenologică,

¹ Trebuie remarcat că lucrarea de față este inclusă într-un proiect filosofic mai cuprinzător pe tema judicativului intitulat *Filosofia judicativului. Doua introduceri*. Cf. p. 43.

dar fără a fi în mod necesar determinată de scolastica conceptuală a lui Edmund Husserl sau de deschiderile reflexive ale lui Martin Heidegger², demersul lui Viorel Cernica tratează judecata „în relația sa cu timpul, relație esențială tocmai pentru funcția sa preformativă, intențională, în ordinea cunoașterii lucrurilor și a cunoașterii de sine” (pp. 13–14). Punând la lucru metoda reducției fenomenologice, autorul își propune să lămurească cum anume este posibilă o „veritabila re-construcție filosofică, prin care să capete șansă non-judicativul, adică o altă cale a gândirii decât cea care a condus către instituționalizarea *logos*-ului formal” (p. 33).

Volumul se dispune structural în două secțiuni: în prima secțiune a lucrării, *Structura judicativă originară S-P în perspectivă istoric-fenomenologică*, Viorel Cernica își propune pe parcursul a 3 capitole (Capitolul 1: Logos și logică; formă logică și judecata, Capitolul 2: Raționament (în genere) și argumentare (raționament dialectic; analitică și dialectică), Capitolul 3: Aplicații) să dezvăluie jocul judicativ al tradiției împreună cu condiționările sale luând drept fir călăuzitor filosofiele lui Aristotel, Kant și Martin Heidegger.

În schimb, în secțiunea a doua, *Reducția judicativă aplicată asupra dictaturii judicativului* (Capitolul 4: Reducția temporală a elementelor judicativului constitutiv, Capitolul 5: Resursele originare ale *logos*-ului și judicativul constitutiv, Capitolul 6: Resursele originare ale *logos*-ului și judicativul regulativ), discursul este consacrat explicitării habitualităților judicative ale gândirii în vederea unei genealogii a dictaturii judicativului. Din acest punct de vedere, proiectul lui Viorel Cernica se va constitui în mod deliberat într-o veritabilă de-construcție filosofică, „având sensul unei „contra-istorii” a dictaturii judicativului sau al unei reducții non-judicative a însăși dictaturii judicativului” (p. 43).

În *Notele finale* se schițează problematica unui orizont de cercetare a nonjudicativului și a pre-judicativului și, în același timp, a unei ideologii polifonice, pentru a testa posibilitatea de a lucra critic în afara regulilor judicativului. Din perspectiva acestor direcții viitoare de investigare, demersul lui Viorel Cernica propune, într-o manieră originală, o *fenomenologie heterodoxă* a modalităților pre-judicative și nonjudicative de cunoaștere pornind de la care s-ar putea înțelege mai bine modul în care se instituie idealitățile logico-matematice, dar și cele axiologice, pornind de la unitatea pre-reflexivă și pre-obiectivă a lumii vieții. Miza acestei direcții filosofice novatoare va fi tocmai aceea de a surprinde *streng phänomenologisch* acest proces de idealizare ce conduce la instituirea științei și filosofiei.

Iulian Apostolescu

² De altfel, Viorel Cernica își revendică ortodoxia metodologică în raport cu fenomenologia transcendențială husserliană și ontologia fundamentală heideggeriană. Pentru aceasta problematică a se vedea pp. 31–33.